

Снігир Л.П.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УСТАНОВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті здійснюється аналіз різних підходів до розкриття поняття «економічна безпека» установ вищої освіти в умовах глобалізації. Визначено, що забезпечення економічної безпеки освітніх установ є одним із актуальних завдань сьогодення. Проведена систематизація загроз, що притаманна економічній безпеці вищої освіти. Доведено, що рівень економічної безпеки вищої освіти в умовах глобалізації залежить від того, наскільки ефективно установи запобігають внутрішнім і зовнішнім загрозам та усувають наслідки їх негативного впливу на функціонування установ.

Ключові слова: *економічна безпека, глобалізація, загрози економічній безпеці, установи вищої освіти.*

Снигир Л.П.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье проводится анализ различных подходов к раскрытию понятия «экономическая безопасность» учреждений высшего образования в условиях глобализации. Определено, что обеспечение экономической безопасности образовательных учреждений является одной из актуальных задач современности. Проведена систематизация угроз, присущая экономической безопасности высшего образования. Доказано, что уровень экономической безопасности высшего образования в условиях глобализации зависит от того, насколько эффективно учреждения предотвращают внутренним и внешним угрозам и устраняют последствия их негативного влияния на функционирование учреждений.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, глобализация, угрозы экономической безопасности, учреждения высшего образования.*

Snigir L.P.

ECONOMIC SECURITY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION UNDER GLOBALIZATION

The article is an analysis of different approaches to the disclosure of the concept of "economic security" institutions of higher education in the context of globalization. Determined that the economic security of educational institutions is one of the pressing problems of today. The systematization threats inherent economic security of higher education. Proved that the level of economic security of higher education in the context of globalization depends on how effectively institutions prevent internal and external threats and eliminate the consequences of their negative impact on the functioning of the institutions.

Keywords: *economic security, globalization, threats to economic security, institutions of higher education.*

Постановка проблеми. Система вищої освіти в нашій країні досить тривалий час була однією з найстійкіших інерційно-стабільних соціально-економічних систем. Стрімко розвиваються реформи в освіті і науці, що проводилися на фоні глобалізації економічних процесів, прагнення України увійти в європейський освітній простір, створює масу зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці установ вищої освіти. Актуальною стає розробка моделі забезпечення економічної безпеки вишів в рамках реформування науки і освіти, що враховують не тільки світові процеси, а й інтереси розвитку нашої держави в найближчій і довгостроковій перспективах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одними з перших авторів, які здійснюють свої роботи в рамках обговорення проблем економічної безпеки навчальних закладів, були роботи В.В.Чекмарьова[13], Е.М.Скаржинської[9], О.І.Смоліна[10]. У них зазначеними авторами піднімалися окремі проблеми економічної безпеки освіти. Зрештою найбільш повно проблематика економічної безпеки освіти і освітніх установ прозвучала в статті

В.Л. Пермінова[7]. Зокрема дані дослідники звернули увагу на різні аспекти взаємодії економічних і соціальних факторів, що впливають на освіту. Ними було доведено, що освітній процес необхідно вивчати, насамперед, на базі циклічних, нелінійних моделей. Але найголовніше, що, так чи інакше, економіка переплітається з проблематикою безпеки, ризиків. Більше того, кожен дію інтелектуальної системи необхідно завжди перевіряти на можливість виникнення цілої низки небезпек.

Мета статті. Метою статті є аналіз підходів до визначення поняття економічної безпеки установ вищої освіти в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека освітніх установ залежить від здатності керівництва уникати та попереджати можливі загрози, ліквідувати негативні наслідки та явища, які можуть вплинути на їхню діяльність, як суб'єкта економіки. Неспроможність завчасно відреагувати та запобігти явищам економічного характеру призводить до появи кризового стану багатьох освітніх закладів в Україні. Такі тенденції та явища у сучасній вітчизняній вищій школі, які прослідковуються останніми роками – зменшення чисельності абітурієнтів, відсутність суттєвих зв'язків з ринком праці, поступове зменшення державного фінансування закладів освіти та конкуренція між ними – становлять реальні загрози для діяльності закладів освіти в нашій державі. Ситуація, що склалася у системі вітчизняної вищої освіти, робить актуальними деякі проблеми економічної безпеки[6].

Можемо стверджувати, що «безпека» – це здатність економічної системи відтворюватися без непередбачених обмежень, тобто функціонувати в заданому режимі. Безпека, як властивість будь якої системи, передбачає її здатність адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні фактори в цілях свого самозбереження і розвитку.

Економічна безпека ВНЗ – це стан вишу, в якому достатньо наявних ресурсів для запобігання, послаблення або захисту від загроз діяльності ВНЗ.

На нашу думку, існуюче визначення економічної безпеки слід доповнити двома властивостями даної категорії, які враховують особливості вищих освітніх установ:

- дотримання вимог законодавства, що визначає статус установи як освітньої;
- дотримання принципу цілепокладання вишу як соціально-економічної системи.

Недотримання першого положення провокує виникнення загрози втрати акредитації, а отже, і статусу освітньої установи.

Недотримання другого створює небезпеку втрати конкурентоспроможності, а отже, і економічної безпеки вишу.

Управління економічною безпекою ВНЗ в рамках управління закладом вищої освіти має бути засноване на принципах інноваційного розвитку. Саме інноваційний розвиток, адаптований до зміни внутрішніх і зовнішніх чинників економічної системи, пов'язаний з її здатністю зберігати динамічну рівновагу, успішно реагувати за допомогою політичних, правових та інших механізмів на мінливі умови, у тому числі ефективно долати кризові явища[5].

Виходячи з цього, ми вважаємо, що під визначенням економічної безпеки державного вишу слід розуміти функціонування економічної системи ВНЗ в рамках чинного законодавства, що забезпечує його незалежність, цілісність і сталий розвиток як соціально-економічної системи, а також його захищеність від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

Дане визначення має, на наш погляд, наступні переваги:

- відображає прогресивний комплексний підхід до визначення безпеки, заснований на взаємозв'язку і доповненні функціонального та інституційного підходів;
- визначає необхідні умови безпеки вишу: незалежність, цілісність і дотримання норм законодавства;

- враховує сучасні тенденції інноваційності розвитку вишу з орієнтацією як на економічні, так і на соціальні цілі.

Економічна безпека освітньої установи формується в момент створення загальної концепції розвитку вишу за рахунок усвідомлення можливих небезпек при визначенні бажаного його стану на основі виявлення складу загроз і їх предметів, оцінки загроз за важливістю, часу настання, визначення очікуваних збитків, розробку можливих способів усунення небезпек, оцінки витрат праці при використанні тих чи інших способів усунення небезпек[2].

Виявлення факторів ризику, небезпек і загроз – одна з найбільш важливих завдань забезпечення економічної безпеки в сфері освіти[8].

В якості загроз економічній безпеці вишу можна виділити конфлікт між освітніми та економічними цілями вишу як соціального інституту.

Економічна безпека освіти, з одного боку, характеризується як сукупність економічних відносин, що дозволяють протистояти загрозам порушення рівноваги і стійкості траєкторій розвитку даної динамічної системи, а з іншого – як процес, спрямований на створення умов для безперервного пристосування господарської діяльності, економічного механізму установ освіти до мінливих умов досягнення поставлених цілей.

Економічна безпека вишу проявляється в його здатності адекватно реагувати на загрози і порушення стабільності і рівноваги системи освіти, протиставляти цим загрозам своєчасну й ефективну перебудову структури та функціонування самої системи.

Забезпечення економічної безпеки вишу зводиться до економічної можливості реалізації його цілей і завдань. Йдеться про необхідні умови функціонування і можливості реалізації найважливіших потреб суспільства.

Основну загрозу економічній безпеці академічним нормам в даний час становить комерціалізація освітнього процесу [11]. Це виражається в наступному:

- конкуруючі ВНЗ намагаються залучити студентів з широкими фінансовими можливостями, але які мало приділяють увагу навчальному процесу;

- підвищення рівня викладання та вимог до студентів при поширенні нецільової мотивації (небажання служити в армії; страх опинитися безробітним, тому що нема диплома, данина моді «всі повинні мати дипломи»)– є загрозою втрати частини студентів, які надають перевагу отримати диплом доклавши до цього мало зусиль в інших, менш вимогливих до навчального процесу вишах;

- можливість ВНЗ «переманювати» студентів один у одного за рахунок полегшення навчальних програм і процедур, що посилює зниження якості навчання;

- в умовах маркетизації конфлікт освітніх і комерційних цілей знижує академічну автономію викладачів, робить не вигідною копівку роботу зі студентами, що не оплачується за реальними витратами і тому є непрестижною.

У підсумку вищі навчальні заклади вибирають більш легкий шлях розвитку – переслідування економічних цілей на шкоду соціальним, що в кінцевому результаті призводить до трансформації системи вищої освіти в інститут отримання прибутку.

Незважаючи на різноманітність загроз економічній безпеці освітніх установ, підходи до їх класифікації не охоплюють собою весь спектр сучасних загроз економічній безпеці вишів, що перешкоджає створенню ефективного механізму протидії та нейтралізації існуючих загроз.

Проблема економічної безпеки в системі вищої освіти в Україні актуалізувалася в зв'язку з певними умовами. Однією з негативних тенденцій у вітчизняній системі вищої освіти є посилення конкуренції через значну кількість ВНЗ, напрямів підготовки та спеціальностей. Іншою негативною тенденцією являється проникнення на освітній ринок послуг вишів інших країн, переростання конкуренції на ринку освітніх послуг з національної на

інтернаціональну. Ці негативні тенденції реально зменшили доходи та збільшили затрати вишів, суттєво вплинули на їхню економічну безпеку.

Економічна безпека у системі вищої освіти зумовлена економічною безпекою ВНЗ. Якщо переважна більшість вишів перебуватиме в економічній безпеці, то можна стверджувати про економічну безпеку у системі вищої освіти країни.

Сьогодні, в період глобальних технологічних зрушень, пережитих світовим господарством, в умовах кризи світової економічної системи, сфера освіти стає помітною частиною відтворення новітніх технологічних структур. Без формування та розвитку інновацій країна не може зайняти гідне місце в сформованій системі міжнародного поділу праці та забезпечити належну ступінь стійкості своєї економічної динаміки.

Безпека, як властивість будь-якої системи, передбачає її здатність адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні фактори в цілях свого самозбереження і розвитку. Це положення повною мірою стосується і сфери освіти.

При цьому особлива увага має бути приділена забезпеченню економічної безпеки ВНЗ, як властивості його економічної системи адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні загрози з метою самозбереження і розвитку за допомогою перебудови внутрішньої структури та корекції параметрів функціонування.

Безпека освітнього закладу характеризується економічними можливостями реалізації його цілей і завдань, а також формуванням необхідних умов господарської діяльності. Мова йде про необхідні умови життєдіяльності (функціонування) і можливості реалізації найважливіших потреб суспільства (як поза освітнього закладу, так і всередині його). При цьому об'єктом керуючого впливу в аспекті забезпечення економічної безпеки є організаційно-економічні відносини, що складаються в процесі виробництва освітніх товарів.

Підвищення рівня економічної безпеки ВНЗ безпосередньо пов'язане з формуванням набору ефективних інструментів, що забезпечують його сталий економічний розвиток, як способу реалізації цілей і завдань.

Все вищезазначене стає ще більш актуальним у нинішніх умовах спаду практично у всіх галузях реального сектора економіки України.

В умовах сьогодення побудова ефективної системи безпеки набуває особливого значення в сучасному українському суспільстві, в якому загрози та ризики носять перманентний характер – це стосується всіх її сфер.

Питання забезпечення економічної безпеки в Україні розглядається як один із найважливіших національних пріоритетів, який вимагає посиленої уваги представників владних структур, науковців, широкої громадськості[4].

В умовах ринкових відносин, коли на державу покладаються регуляторні функції щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення економічної безпеки стає однією з найбільш важливих і актуальних проблем їх життєдіяльності.

Поняття «економічна безпека» має широке значення, складовими якого є два аспекти: економіка та безпека. Питання безпеки охоплюють широкий спектр діяльності суспільства, направлений на захист різних сфер інтересів, починаючи з безпеки особи і закінчуючи міжнародною безпекою. Загалом, безпека – це відсутність небезпеки, попередження, ослаблення, нейтралізація негативних впливів, які наносять шкоду існуванню та нормальному функціонуванню людей, соціальних об'єктів.

Безпека має декілька видів та стає обов'язковою умовою і одним з критеріїв ефективності діяльності ВНЗ. Комплексна безпека ВНЗ включає антитерористичну, пожежну, конструкційну, екологічну, санітарно-епідеміологічну, інформаційну, економічну та інші види безпеки, проблеми забезпечення яких загалом не є достатньо розробленими[3].

На противагу іншим видам безпеки, економічна безпека орієнтована на протидію об'єктивно виникаючим економічним загрозам (втрати ВНЗ своїх

унікальних можливостей, які забезпечують йому стійке положення на ринку, і та ін.).

Загрози безпеки ВНЗ, запобігання яких знаходиться в рамках забезпечення економічної безпеки, складають значну частину всього комплексу загроз функціонуванню та розвитку ВНЗ.

До них відносяться:

- неефективне управління освітньою установою, низький рівень навчального процесу;
- зменшення кількості студентів через зниження рівня привабливості освітнього закладу;
- неефективна робота з потенційними і реальними спонсорами;
- незахищеність комерційної таємниці;
- зниження якісного рівня професорсько-викладацького складу;
- корупція серед частини професорсько-викладацького складу, навчально-допоміжного персоналу та ін.

Враховуючи обсяг запобігання загрозам функціонуванню ВНЗ і проникнення захисних дій в усі сфери його життєдіяльності, можна стверджувати, що економічна безпека – найважливіший елемент комплексної безпеки ВНЗ.

Навколишнє середовище сучасного вищого навчального закладу розвивається більш швидкими темпами, ніж інструментарій, за допомогою якого можна проводити управління економічною безпекою ВНЗ[12]. У прискореному темпі змінюються види освітніх послуг, форми і способи комунікацій, ринки збуту і культура підприємництва. Вітчизняним установам вищої освіти складно виживати і розвиватися в умовах сьогодення. Тому особливого значення набуває прогнозування потенційних загроз економічній безпеці вишу, що спричинені як змінами у зовнішньому середовищі навчального закладу, так і динамікою розвитку самого освітнього закладу.

Сучасний вищий навчальний заклад слід розглядати не як статичний господарюючий суб'єкт, а як організацію, що динамічно розвивається в умовах постійно мінливого зовнішнього середовища.

Виходячи з вищевикладеного, загрози економічній безпеці установам вищої освіти слід розглядати й аналізувати в рамках двох основних груп:

- 1) потенційні загрози, викликані змінами зовнішнього середовища функціонування вишу в умовах статичного розвитку освітньої установи;
- 2) потенційні загрози, викликані стійким розвитком ВНЗ і переходом його на новий етап функціонування.

В рамках першої групи можна виділяти загрози, пов'язані зі зміною економічних, політичних, правових, соціальних, міжнародних та інших факторів, що впливають на діяльність вишів.

Як інструмент прогнозування змін зовнішнього середовища і виявлення викликаних цими змінами загроз для економічної безпеки ВНЗ, вважаємо доцільним використовувати моніторинг зовнішнього середовища освітньої установи, метою якого є виявлення кількісних і якісних змін його чинників і прогнозування майбутніх змін в системі управління вищим навчальним закладом.

Менш дослідженою проблемою, з точки зору економічної безпеки, є аналіз загроз, що пов'язані з розвитком освітньої установи та переходом економічної системи вишу на новий рівень розвитку. Розвиток ВНЗ як соціально-економічної системи – це процес закономірного переходу управління з одного якісного рівня на інший, що забезпечує зростання конкурентних переваг. Однак, перехід на нову стадію, на нашу думку, супроводжується змінами у структурі чинників і загроз його економічної безпеки.

Стратегія економічної безпеки вишу повинна бути заснована на знанні загроз свого рівня – тобто реальних загроз. При цьому загрози економічній безпеці наступного рівня є потенційними для ВНЗ, що прагне до переходу на

наступний шабель розвитку. При досягненні нового рівня потенційні загрози стають реальними.

Кожному рівню відповідає певна система небезпек, яка відрізняється від інших наступними аспектами: переліком загроз, ступенем небезпеки загроз економічній безпеці, факторами економічної безпеки та їх пороговим значенням[11].

Дана класифікація дозволяє вишу заздалегідь прогнозувати можливі загрози економічній безпеці, пов'язані з його переходом на нову стадію розвитку. Це дозволить більш швидко адаптуватися системі управління освітньою установою як з позицій вимог відповідної стадії розвитку, так і з позицій забезпечення економічної безпеки. Погоджуючись з Н.К.Алімовою, відзначимо, що «цілі функціонування системи економічної безпеки освітньої установи залежать від етапу розвитку економіки та відповідності цього етапу рівня економічної безпеки освітньої установи»[1].

Вважаємо, що подальшим розвитком наведеної класифікації є встановлення конкретних загроз економічній безпеці для кожного рівня розвитку вишу.

Багато дослідників проблем економічної безпеки господарюючих суб'єктів і освітніх установ, зокрема, виділяють в якості ключових факторів економічної безпеки конкурентоспроможність, що розглядається як об'єкт захисту господарюючого суб'єкта.

Насправді, захист економічних інтересів і забезпечення економічної безпеки в умовах ринкових відносин здійснюється в динамічній обстановці конкуренції за гідне існування та розвиток.

Висновки. Стрімко розвиваються реформи в освіті і науці, що запроваджені в нашій державі на фоні глобалізації економічних процесів. Прагнення України увійти в єдиний освітній простір, створює масу зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці установам вищої освіти. Актуальною стає розробка моделі забезпечення економічної безпеки вишів в рамках реформування науки і освіти, що враховують не тільки світові процеси, а й

інтереси сталого розвитку України в найближчій і довгостроковій перспективі.

В процесі глобалізації освіти значну роль відіграє особисте благополуччя громадян і суспільства в цілому, можливість інноваційного розвитку країни, становлення економічної безпеки освіти, підвищення конкурентоспроможності держави на світовій арені.

Список використаних джерел

1. Алимова Н.К. Экономическая безопасность образовательного учреждения в условиях становления инновационной экономики: Автореф. Дисс. канд. экон. наук: 08.00.05 - М.: 2009. - 24 с.
2. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період / Т.М.Боголіб. - К. : Міленіум, 2006. – 508с.
3. Карпова К.В. Модель забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів приватної форми власності // Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і освіта – 2013/2014». – Publishing House «Education and Science» s.r.o. (Чехія, Прага). – 2014. – 364 с. – 98-103 с.
4. Карпова К.В. Основные направления и механизмы внедрения международного опыта обеспечения безопасности в системе экономической безопасности отечественных предприятий / П.Я. Прыгунов, К.В. Карпова // Экономическая безопасность субъектов хозяйствования: теория и практика: сборник научных трудов. – Донецк: Изд-во «Ноулидж» (донецкое отделение), 2014. – 412 с. – 362-377 с.
5. Кужелев М. О. Концептуальні засади ефективності фінансового забезпечення інноваційного розвитку України / М.О. Кужелев, М. О. Житар // Збірник наукових праць учених та аспірантів «Економічний вісник університету», Переяслав-Хмельницький, 2015. – С.14-18.
6. Кужелев М. О. Сучасний стан фінансування української науки: проблеми та перспективи / М. О. Кужелев // Науковий вісник Херсонського

державного університету: Серія Економічні науки. - Вип. 13. - Херсон, 2015. – С. 129-131.

7. Перминов В.Л. Концептуально методологические основы преподавания экономических дисциплин в контексте проблем современного высшего образования // Дидактика современного учебного предмета / Под ред. И.М. Осмоловской. - М.: ИТиП РАО, 2006.

8. Резника.С.Д.Управление экономической безопасностью высшего учебного заведения: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / Подобщ. ред. д-ра экон. наук, проф. С.Д. Резника. – М.: ИНФРА-М, 2013. – 345 с.

9. Скаржинская Е. М., Чекмарев В. В. Экономическая безопасность образования. - Кострома, 1996. - 315 с.

10. Смолин О. И. О регулировании экономических механизмов в сфере// Экономика образования. - 2002. - № 2.

11. Федоров В.Д. Менеджмент закладу освіти, менеджер закладу освіти: психологічні засади / В.Д, Федоров. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. - 224 с.

12. Фурман А. Модель повноцінної інноваційної діяльності в освітній сфері суспільства / А. Фурман // Освіта і Управління. - 2005. - Т.8 №3/4. – 24 - 38 с.

13. Чекмарев В. В. Проблемы формирования рынка образовательных услуг // Экономика образования. - 1999. - № 1.

Снігир Лариса Петрівна – здобувач Університету економіки та права «КРОК».